

Bozó Péter

Liszt mint dalkomponista, 1839–1861

Az írás a 2010-ben megvédett, *A Buch der Liedertól a Gesammelte Liederig: Liszt összegyűjtött dalainak első négy füzeté és előfutárai* című PhD doktori disszertáció kivonata.

Tanulmányomban azokat a tapasztalatokat szeretném röviden összegezni, melyeket PhD doktori értekezésemem dolgozva szereztem; dolgozatom Liszt weimari periódusának végéig komponált daltermését vizsgálta. Munkám első részében rövid áttekintést adok a kutatás előzményeiről. A második részben az értekezés módszereit mutatom be. A harmadik rész témája az úgynevezett „nemzeti” aspektus, míg a negyedikben a dalok különféle verzióinak legjellegzetesebb típusait mutatom be röviden. Végül az utolsó részben Liszt dal-opuszainak ciklusjellegével foglalkozom.

1. A kutatás előzményei

A Liszt daltermését tárgyaló irodalom első pillantásra jelentékenynek látszik. Meglepő azonban, hogy a zeneszerző dal-œuvre-jét vizsgáló és értékelő munkák mennyire elmentmondásosan viszonyulnak az életmű e fejezetéhez. Miközben Peter Raabe,¹ Hans Joachim Moser,² valamint a maga jóval árnyaltabb módján Reinhold Brinkmann³ is

¹ „[...] dalai most áttekinthetően elrendezve hozzáférhetők az összkiadás három kötetében, olyan kötetekben, amelyek sok jót és sok gyengét is tartalmaznak, sőt, végre egyszer nyugodtan használhatjuk a legerősebb kifejezésformát, és kimondhatjuk: sok teljesen hasznavehetetlen és sok egészen elragadó.” Peter Raabe, *Liszt's Schaffen* (Tutzing: Hans Schneider, 21968 [1931]).

² „Az [Újnémet] Iskola feje, Liszt Ferenc esetében a dal bizonyosan mellékes órák munkája maradt, bár általában véve nagy termékenységének köszönhetően a készlet meglehetősen terjedelmesre sikeredett. A dalok fejlődéstörténeti fontossága – nem túlságosan nagy művészi értékük ellenére – szerzőjük kiemelkedő jelentőségét figyelembe véve is tetemes. [...] A párizsi szalonok levegőjéből ered [Lisztnek] az a hajlama is, hogy dalait áriaszerűen szője, s hogy a lírát dramatizálja. Heine *Loreleia* így nyolc nyomtatott kottaoldalnyi színházi jelenetté lesz nála, Lenau *Die drei Zigeunere* is hasonló terjedelemre tesz szert, Mignon *Kennst du das Landja* még hosszabbra nyúlik – s hogy tisztán és érthetően fogalmazzunk – csaknem elviselhetlenné válik.” Hans Joachim Moser, *Das deutsche Lied seit Mozart* (Tutzing: Hans Schneider, 21968 [1937]).

³ „Ugyanígy áll a dolog az egykor híres *Es muss was* [sic] *Wunderbares seimmal*; Liszt zongora- és zenekari muzsikája a kánon része maradt; ám ez az értékítélet vokális lírai életművére már nem érvényes.” Reinhold Brinkmann, „Musikalische Lyrik im 19. Jahrhundert”, in *Handbuch der musikalischen Gattungen*, hrsg. von Siegfried Mauser, Bd. 8, 2, hrsg. von Hermann Danuser (Laaber: Laaber, 2004), 11.

kimondja, hogy Liszt dalai nem tartoznak a műfaj kanonizált remekművei közé, addig Ronald Turner, Eleni Panagiotopoulou és Ben Arnold munkái arról tanúskodnak, hogy Liszt daltermése, ahogyan életműve általában, a védőügyvédeknek sincs híján:

Az óriási Liszt-életmű talán egyetlen részét sem mellőzték annyira, előadói gyakorlatban és nyomtatásban egyaránt, mint dalait. Liszt dalaira sokáig úgy tekintettek, mint amelyek ügyetlenek és kortársaiénál kevésbé méltók az előadásra, részben nehéz voltak miatt, részben Alfred Einstein és más 20. század eleji muzikológusok negatív (és néha téves) értékítéletei miatt.⁴

A kérdés, hogy Liszt zenéjének oly nagy része általában véve miért nem tartozik a standard repertoárhoz, vitára ösztönöz. Műve tudatlanság, helytelen felfogás, félreértés és személyes rosszindulat áldozata lett, s a dalok sem jelentettek kivételt.⁵

Vannak persze, akik úgy vélik, hogy Liszt nem annyira saját dalkompozíciói révén játszott jelentős szerepet a műfaj történetében, mint inkább más dalszerzők művei érdekében kifejtett tevékenységével – ezt az álláspontot képviseli például Peter Jost az *MGG*-lexikon „Lied”-szócikkében,⁶ valamint Eric Sams és Graham Johnson a *Grove*-lexikon legújabb kiadásának „Lied”-szócikkében:

Bár a nyelv alapos ismerete és az arra való reagálás híján Liszt szükségképpen csupán mellékfolyója lehetett a német dalnak, mindazonáltal erőteljes hatást gyakorolt a főáramra, méghezváz többféle csatornán keresztül. Tevékeny propagandista volt, mind prózában (Franzról írott esszé, *Gesammelte Schriften*, IV, 1855–1859), mind pedig általánosabban, zongorára írott dalátírataiban (Beethoven, Schubert, Schumann, Mendelssohn és Franz, valamint saját dalai).⁷

Akad ezzel szemben, aki nemcsak Liszt dalátíratainak, hanem a muzsikusz saját dalkompozícióinak is nagy műfaj történeti jelentőséget tulajdonít, olyannyira, hogy egyenesen a Schumann és Hugo Wolf dalművészete közötti hiányzó láncszemet véli felfedezni Liszt egyes dalaiban. Ez utóbbi álláspont képviselői nem túl meglepő módon

⁴ Ronald Turner, „A Comparison of the Two Sets of Liszt–Hugo Songs”, *Journal of the American Liszt Society* 5 (June 1979), 16.

⁵ Eleni Panagiotopoulou, „An Evaluation of the Songs of Franz Liszt and Commentary on Their Performance”, *The Liszt Society Journal* 25 (2000), 9.

⁶ „Az újnemet Wagner és Liszt jelentősége [ti. a dal műfajra nézve] mindenekelőtt 1850-es évekbeli elméleti írásaik nagy hatásában áll, amelyek hang és szó, illetve költészet és zene újfajta viszonyát propagálták a zenedráma és szimfonikus költemény új műfajának következetességével. A két komponista dalai ezzel szemben háttérbe szorulnak.” Peter Jost, „Lied”, in *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, hrsg. von Ludwig Finscher, Sachteil, Bd. 5 (Kassel–Basel–London–New York–Prag: Bärenreiter / Stuttgart–Weimar: Metzler, 1996), 1295.

⁷ Eric Sams and Graham Johnson, „Lied / IV.5: Wagner, Liszt and Cornelius”, in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. by Stanley Sadie (Oxford: Oxford University Press, 2001), vol. 14, 676.

Liszt-specialisták: Alan Walker⁸ mellett elsősorban Ben Arnold⁹ osztja ezt a felfogást. A dalszerző Liszt nagyra értékelésének hasonló példájával találkozunk a *Cambridge Companion* sorozat közelmúltban megjelent, német dal műfaját tárgyaló kötetében is, ahol Rena Charnin Mueller különös módon önálló fejezetben méltatja a poliglott dalszerző Lisztet¹⁰ – ugyanitt a 19. századi dalkomponisták közül csupán a műfaj német ajkú klasszikusai: Schubert, Schumann, Brahms és Wolf részesülnek hasonló megtiszteltetésben. De tekinthetjük-e egyszerűen német dalszerzőnek azt a Lisztet, aki egyaránt komponált francia, olasz, orosz, angol és magyar dalokat?

Bár érthető, hogy a pianista és a szimfonista Liszt jóval nagyobb tudományos érdeklődésre tarthat számot, mint a dalkomponista,¹¹ ám dal-œuvre-je ezzel együtt is meglepően feltáratlan. A rendelkezésre álló munkák rendszerint két tényt emelnek ki e művekkel kapcsolatban: a daloknak a zeneszerző világpolgár voltával összhangban álló nyelvi és stiláris heterogenitását, valamint a művek szakadatlan revízióit, illetve ezzel összefüggésben a különféle megfogalmazások, egy-egy dal eltérő műalakjainak problematikáját. Meglehetősen különböznek persze a vélemények a dalok átdolgozásainak miérettől, s e vélemények mögött is egymásnak ellentmondó esztétikai értékítéletek rejtőznek. A Liszt dal-œuvre-jét kutatók rendszerint egy-egy tényezőre vezetik vissza az átdolgozások keletkezését. Humphrey Searle, valamint Sams és Johnson kompozíciós fogyatékoságok javításaként, a zeneszerző fejlődésének dokumentumaként értelmezi a revíziókat:

Érdekes összehasonlítani számos ilyen dal korábbi és későbbi változatát; [...]. A későbbi, revideált változatok – rendszerint ezeket ismerik és adják elő manapság – többnyire figyelemre méltó fejlődésről tanúskodnak. Az 1840-es évtizedben Liszt dalszerzőként bizonyos értelemben hátrányban volt; virtuóz pianistaként hajlamos volt túlságosan bonyolult kíséretet írni; az olasz opera érzületétől átítatva hajlott arra, hogy túldramatizálja a legegyszerűbb lírai költeményeket; s egész eddig nem volt kellőképpen otthonos a német hagyományokban, hogy hibátlan német szövegzenésítéseket készítsen.¹²

⁸ Alan Walker, *Franz Liszt*, vol. 2: *The Weimar Years, 1848–1861* (New York: Alfred A. Knopf, 1989), 502. Vö. uő., „Liszt and the Lied”, in *Reflections on Liszt* (Ithaca–London: Cornell University Press, 2005), 150, ahol Wolf neve helyébe Mahleré kerül.

⁹ Ben Arnold, „Visions and Revisions: Looking into Liszt’s *Lieder*”, in *Analecta Lisztiana III: Liszt and the Birth of Modern Europe = Franz Liszt Studies Series*, No. 9, ed. by Michael Saffle and Rossana Dalmonte (New York: Pendragon, 2003), 256.

¹⁰ Rena Charnin Mueller, „The *Lieder* of Liszt”, in *The Cambridge Companion to the Lied*, ed. by James Parsons (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 168–184.

¹¹ A Liszt-irodalom annotált bibliográfiája: Michael Saffle, *Franz Liszt: A Research and Information Guide* (New York–London: Routledge, 32004 [1991]).

¹² Humphrey Searle, *The Music of Liszt* (New York: Dover, 21966 [1954]), 50.

Liszt teljességgel tisztában volt a műfajjal kapcsolatos nehézségeivel [...], mint azt revíziói mutatják.¹³

Monika Hennemann a komponista ízlésének, esztétikai nézeteinek változásával magyarázza a dalrevíziókat:

Liszt 1839 és 1847 között írott dalainak túlnyomó többsége radikális revízió ment keresztül a weimari periódusban, amikor már arra a gondolatra jutott, hogy azok „többnyire túlságosan szentimentálisak, s kíséretük gyakran túlterhelt.”¹⁴

Mueller és Arnold pedig Liszt „pluralista” gondolkodásával, illetve „változó elképzelésével” (*developing vision*) hozza összefüggésbe a különféle műalakok létezését:

[...] olyan művész volt, aki állandóan újragondolta kompozícióit, a legkorábbi változat elkészültét követően többször revideálta azokat, többféle olvasatát is megengedve egyazon zenei szövegnek.¹⁵

Liszt revízióinak többsége korábbi dalainak szélsőséges egyszerűsítését célozza, s ez a revíziók során végrehajtott egyszerűsítés „változó elképzelésének” eredménye. [...] „Változó elképzeléséből” adódóan Liszt nem szükségszerűen javított dalain, amikor újrakomponálta vagy átdolgozta azokat, hanem csupán átalakította őket éppen aktuális gondolkodásmódjának megfelelően. Ezek az átdolgozások nem feltétlenül arra utalnak, hogy Liszt elégedetlen lett volna dalainak korábbi változataival. [...] Emily Dickinsonhoz hasonlóan, aki egy-egy költeményét különféle változatokban hagyta hátra, Liszt sem árulta el nekünk minden esetben, hogy az egyes művek korábbi vagy későbbi változatait részesítette-e előnyben. Soha nem vont vissza egyetlen dalának nyomtatott kiadását sem, s az előadók továbbra is, a mai napig különféle verziók közül választanak.¹⁶

Míndezek fényében különösen meglepő, hogy máig nem történt kísérlet a zeneszerző dalrevíziói különféle típusainak, illetőleg a műalakok különböző fajtáinak bemutatására, jóllehet az életmű katalogizálására irányuló, tiszteletre méltó próbálkozások

¹³ Sams–Johnson, „Lied”, 676.

¹⁴ Monika Hennemann, „Liszt’s Lieder”, in *The Cambridge Companion to Liszt*, ed. by Kenneth Hamilton (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 199.

¹⁵ Mueller, „The Lieder of Liszt”, 168.

¹⁶ Arnold, „Visions and Revisions”, 256.

– Raabe (1931),¹⁷ Searle (1954),¹⁸ Winklhofer (1985),¹⁹ Eckhardt és Mueller (2001),²⁰ Short és Howard (2004)²¹ – aggasztó anomáliákat mutatnak ebben a tekintetben. A kutatás – Mueller 1988-as tanulmányától eltekintve²² – szinte teljességgel figyelmen kívül hagyni látszik azt a tényt, hogy Liszt dalait többnyire nem egyes művekként, hanem különféle gyűjtemények/ciklusok keretében publikálta, s hogy nemcsak az egyes kompozíciók átdolgozása, de azok gyűjteményes elrendezése is foglalkoztatta. Mindez nem kis részben annak köszönhető, hogy a rendelkezésre álló műjegyzékek is egy-egy dal eltérő műalakjainak összefüggéseire koncentrálnak, ennek megfelelően minden egyes darabot külön számoznak, miközben a gyűjteményes kiadások létezéséről kevésbé, vagy egyáltalán nem informálnak. A zenei források jelentős része ráadásul továbbra is feltáratlan, még ha Muellernek elévülhetetlen érdemei vannak is e tekintetben.²³ A régi Liszt-összkiadás háromkötetnyi dalkiadása távolról sem mondható teljesnek,²⁴ a Gárdonyi István és Szelényi István által útjára indított újabb összkiadás pedig, jóllehet immár negyedik évtizede készül (1970–), egyelőre el sem jutott e műcsoport megjelenítéséhez.²⁵ A zeneszerző dal-œuvre-jének feltáratlanságát mi sem illusztrálja jobban, mint egy eddig ismeretlen Liszt-dal közelmúltbeli felfedezése a müncheni Bayerische Staatsbibliothek zenei gyűjteményében.²⁶

- ¹⁷ Verzeichnis aller Werke Liszts nach Gruppen geordnet”, in Raabe, *Liszt's Schaffen* (Stuttgart–Berlin: Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, 1931), 241–364. Vö. a fia által revideált későbbi kiadással: Felix Raabe, „Verzeichnis aller Werke Liszts nach Gruppen geordnet”, in Raabe, *Liszt's Schaffen* (Tutzing: Hans Schneider, 1968), 241–364.
- ¹⁸ Humphrey Searle, „Liszt, Ferencz (Franz)”, in *Grove's Dictionary of Music and Musicians*, ed. by Eric Blom (London: Macmillan, 1954), 263–314.
- ¹⁹ Humphrey Searle and Sharon Winklhofer, „Works”, in *The New Grove Early Romantic Masters*, vol. 1: *Chopin, Schumann, Liszt*, ed. by Stanley Sadie (New York–London: Norton, 1985), 322–368.
- ²⁰ Eckhardt Mária and Rena Charnin Mueller, „Liszt, Franz: Works”, in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. by Stanley Sadie (Oxford: Oxford University Press, 2001), vol. 14, 785–872.
- ²¹ *F. Liszt: List of Works*, ed. by Michael Short and Leslie Howard (Milano: Ruginenti, 2004) = *Quaderni dell'Istituto Liszt* 3.
- ²² Rena Charnin Mueller, „Reevaluating the Liszt Chronology: The Case of *Anfangs wollt ich fast verzagen*”, *19th-Century Music* 12/2 (Fall 1988), 132–147.
- ²³ Rena Charnin Mueller, *Liszt's Tasso Sketchbook: Studies in Sources and Revisions* (Ph. D. diss., New York University, 1986).
- ²⁴ *Grossherzog Carl Alexander Ausgabe der musikalischen Werke Franz Liszts* [a továbbiakban: GA], hrsg. von der Franz-Liszt-Stiftung (Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1907–1936), Serie VII, Bd. 1–3 (1917, 1921, 1922).
- ²⁵ Franz Liszt, *Neue Ausgabe Sämtlicher Werke / New Edition of the Complete Works*, hrsg. von / ed. by István Gárdonyi, István Szelényi, Imre Mező, Imre Sulyok et alii (Budapest: Editio Musica, 1970–).
- ²⁶ *Wenn die letzten Sterne bleichen*, hrsg. von Rolf Griebel, Sigrid von Moisy and Sabine Kurth (München: Henle, 2007).

2. A kutatás módszerei

A kutatás fentebb bemutatott állása jelentős mértékben meghatározta mind az értekezés módszerét, mind pedig a vizsgálódás szempontjait. Munkám szűkebb értelemben vett tárgyául Liszt dal-œuvre-jének egy olyan szeletét választottam, amely valamennyi, általam fontosnak tartott szempont bemutatására alkalmasnak látszott: a *Gesammelte Lieder* címet viselő dalgyűjtemény 1860-as kiadásának első négy füzetét, illetve azok előfutárait. Ez a négy füzet ugyanis nagyrészt olyan dalok átdolgozott, megrostált és új elvek szerint gyűjteménnyé rendezett változatait foglalja magában, amelyeket Liszt dalszerző munkásságának első periódusában, az 1840-es évek során publikált más, vegyes gyűjtemények keretében (*Buch der Lieder*; 1–2. kötet, megj. 1843, az első kötet javított kiadása: 1856; *Sechs Lieder für eine Singstimme*, megj. 1844; *Schiller und Goethe. Lieder*; megj. 1848). Az 1860-as gyűjtemény előfutárai alatt ezeket a korábbi dalkiadványokat értem, melyeknek darabjait Liszt utóbb a *Gesammelte Lieder*-ben használta fel. Munkám nem Liszt teljes daltermésének áttekintése: eleve lemondtam a muzsikuskései dalszerző tevékenységének vizsgálatáról. Így csupán említés szintjén írok például az 1880-as évekre nyolc füzetű bővült összegyűjtött dalok kései, francia kiadásáról és az ehhez kapcsolódó revíziós munkákról. (A disszertációmban tárgyalt dalopuszok tartalmának áttekintését lásd a tanulmány függelékében). A *Gesammelte Lieder* első négy füzetének és előfutárainak vizsgálata – a gyűjtemény keletkezéstörténetéből adódóan – mind a revíziók, illetve műalakok típusainak tárgyalásához és értékeléséhez, mind pedig Liszt antológia összeállítására irányuló törekvéseinek bemutatására alkalmasnak tűnt.

Munkám alapját a rendelkezésre álló primer zenei források számbavétele és rendszerezése képezte. Tekintve, hogy Liszt dal-œuvre-je szempontjából a zeneszerző életének Weimarban eltöltött periódusa (1848–60) mondható a legtevékenyebbnek, a források jelentős részét ma weimari gyűjtemények őrzik (Stiftung Weimarer Klassik, Goethe- und Schiller-Archiv / Herzogin Anna Amalia Bibliothek). A kutatás gerincét ennek megfelelően a weimari forrásanyag eredetiben történő tanulmányozása képezte, 2005 októberi kutatóutam alkalmával.²⁷ A világ egyéb pontjain található Liszt-forrásokat másolatban tanulmányoztam. A forrásanyagot vizsgálva lehetőség szerint teljességre törekedtem; ám – a források bőségéből, földrajzi szórásából adódóan, a megfelelő műjegyzék és kritikai közreadás hiányát tekintve, valamint a forrásláncokban mutatkozó fehér foltok ismeretében – csaknem bizonyos, hogy az értekezés lezárását követően is kerülnek majd elő újabb, a témába vágó kéziratok. A zenei források tanulmányozását egyéb írott dokumentumok (Liszt és körének levelezése, korabeli zenei sajtótermékek, kortársi visszaemlékezések) stúdiuma egészítette ki. A források feltételezett kronológiáját és hiányait lásd a tanulmány függelékében, stemmaták formájában.

²⁷ Kutatóutamot a Magyar Köztársaság Oktatási és Kulturális Minisztériuma Kodály Ösztöndíjának támogatásával tudtam megvalósítani. Ezúton is köszönetet mondok érte.

3. Liszt dalai és a „nemzeti” aspektus

A primer források tanulmányozása során egyértelművé vált, hogy Liszt dal-œuvre-jének tényleges kezdetei – amennyiben elveszett fiataalkori vokális kompozícióitól eltekintünk²⁸ – az 1830-as és 1840-es évtized fordulójára keltezhetők. Daltermését kezdetől fogva nyelvi és műfaji sokszínűség jellemzi: első zongorakíséretes szólódala minden bizonnyal egy olasz nyelvű románc volt;²⁹ nyomtatásban egy francia *mélodie*-val jelentkezett először;³⁰ első terjedelmesebb gyűjteményei³¹ pedig német Liedeket is magukban foglalnak. Dalainak ez a tarkasága összhangban áll bonyolult nemzeti és kulturális identitásával. A zeneszerző túlságosan is sokat hangsúlyozott, saját maga deklarálta magyarságát, francia nyelvét és kultúráját figyelembe véve is feltűnő azonban, hogy Liszt dal-œuvre-je a muzsikuskora német zenekultúrája felé való orientálódását tükrözi. Ezt a vokális repertoárt, illetőleg Liszt férfikarait³² nem lehet a művek keletkezésének történelmi kontextusától, kora német nemzeti törekvéseitől³³ és a muzsikuskor németországi működésétől függetlenül vizsgálni. A német *Zarándokév* tervének tanúsága szerint dokumentálható összefüggés áll fenn Liszt egyes korai dalai, valamint az 1840-es német–francia politikai konfliktus és a Rajna-dalok ennek kapcsán kibontakozó divatja között. A zeneszerzőnek az *Années de pèlerinage* német kötetére vonatkozó terve magában foglalja első német dalai közül három: a *Die Loreley*, a *Die Zelle in Nonnenwerth* (= Roland’s Sage) és az *Am Rhein im schönen Strome* – címét is:

3ème Année de Pèlerinage – Was ist des Deutschen etc. – Lore Ley – Roland’s Sage (Benedict) / Am Rhein! Am Rhein! – (entrecoupé de Leyer und Schwerdt – Lützow’s Jagd?)³⁴

²⁸ Lásd Liszt Ádám 1824. március 20-án kelt levelét (eredetije német nyelvű): „[...] már több dolgot is írt itt zongorára és énekhangra, amelyeket folyvást hallani kívánnak s igen jól meg akartak fizetni; ám azt remélem, hogy nagyobb nyereséget csinállok ezekkel Londonban.” La Mara, „Aus Franz Liszts erster Jugend: ein Schreiben seines Vaters mit Briefen Czernys an ihn”, *Die Musik* 5/13 (1905–1906), 18. A levélrészletben említett korai vokális művek azonban nem maradtak fenn.

²⁹ *Angiolin dal biondo crin* (Cesare Bocella költeményére), melyet a zeneszerző 1839-ben Blandine lánya számára írt, bölcsődalként. Vö. *Marie de Flavigny, comtesse d’Agoult: Correspondance générale*, éd. par Charles F. Dupêchez (Paris: Honoré Champion, 2004), Tome II, 528. A dal 1843-ban jelent meg, Schlesingernél, Berlinben, a *Buch der Lieder* első kötetének utolsó számaként.

³⁰ *Il m’aimait tant* (Delphine de Girardin költeményére); megjelent 1842-ben Párizsban, Latte-nál; 1843-ban a mainzi Schott kiadónál is, német fordítás kíséretében.

³¹ A *Buch der Lieder* említett első kötete és a *Sechs Lieder für eine Singstimme* (Köln: Eck & Co., 1844).

³² Olyan férfikari műveire gondolok itt, mint a *Was ist des Deutschen Vaterland* [Mi a német hazája?] (Ernst Moritz Arndt költeményére) és a *Rheinweinielied* [Rajnai bordal] (Georg Herwegh költeményére).

³³ A 19. századi német nacionalizmus történetéhez lásd: Heinrich August Winkler, *Németország története a modern korban*, I. kötet, ford. D. Molnár Judit (Budapest: Osiris, 2005).

³⁴ D–WRGs 60/N 8 (7. oldal). A vázlatkönyvbejegyzés átírását elsőként Mueller közölte: Rena Charnin Mueller, „Liszt Catalogues and Inventories of His Works”, *Studia Musicologica* 34/3–4 (1992), 234. A terv értelmezéséhez lásd: Péter Bozó, „Liszt’s Plan for a German *Année de pèlerinage*: ‘Was ist des Deutschen Vaterland?’”, *Studia Musicologica* 44/1 (2006), 19–38.

Kétségkívül van tehát alapja a Liszt dalainak szentelt, régebbi német irodalomban több helyütt olvasható állításnak,³⁵ miszerint a zeneszerző dal-œuvre-jében a „német hatás” meghatározó szerepet játszott; még ha nem is úgy, ahogyan a nemzetiszocialistává lett Raabe,³⁶ illetve egyes német elődei és kortársai³⁷ politikai elfogultságukban bemutatni igyekeztek. Lisztnek a német zenekultúra érdekében kifejtett erőfeszítései³⁸ (és a német nacionalizmusnak tett engedményei) minden bizonnyal saját személyes terveit, szimfonikus zeneszerzői ambícióit, valamint kultúrpolitikai törekvéseit is tükrözik. Dalainak publikációs gyakorlata ellentmondásos módon egyszerre tanúsítja a komponista komplex nemzeti önazonosságát és működésének világpolgár jellegét, egyszersmind azonban Németország felé való tájékozódását is. Francia dalainak többségét Németországban publikálta, német fordítás kíséretében. S nem utolsósorban: több német *Liedet* komponált, mint francia, olasz, magyar, angol és orosz dalt együttvéve.

Fontos, a német nacionalista historiográfia által részben figyelmen kívül hagyott, részben kárhóztatott jelenség ugyanakkor Liszt daltermésének stílári sokszínűsége.³⁹ Nagyon is van alapja azoknak az állításoknak, amelyek Liszt dalainak nem németes vonásait teszik szóvá: e művek nem egy esetben olasz és francia zenés színpadi műveket idéző *cadenzát* tartalmaznak, s a megzenésített szövegeket a komponista gyakran valóban mintegy operalibrettóként kezelte, különösképpen a darabok záró szakasza esetében. Liszt *Comment-disaient-ils* című francia *mélodie*-ja különösen érdekes eset ebből a szempontból. A darab legkorábbi publikált változata virtuóz *cadenzával* zárul (1. kotta), melyet a zeneszerző minden valószínűség szerint Laure Cinti-Damoreau

³⁵ Bernhard Vogel, *Franz Liszt als Lyriker* (Leipzig: Kahnt Nachfolger, 1887), 11.; Josef Wenz, *Franz Liszt als Liederkomponist* (Ph. D. diss., Frankfurt am Main, 1921), 12.; Raabe, *Liszts Schaffen*, 130–131.

³⁶ Lásd például: „Franz Liszt und das deutsche Musikleben”, in *Deutsche Meister. Reden von Peter Raabe* (Regensburg: Gustav Bosse, 1937), 43–57. Vö. Oliver Rathkolb, „Zeitgeschichtliche Notizen zur politischen Rezeption des »europäischen Phänomens Franz Liszt« während der nationalsozialistischen Ära”, in *Liszt Heute. Bericht über das Internationale Symposium in Eisenstadt 8.–11. Mai 1986*, hrsg. von Gerhard J. Winkler und Johannes-Leopold Mayer (Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1987), 45–55.; valamint Nina Okrassa, *Peter Raabe: Dirigent, Musikschriftsteller und Präsident der Reichsmusikkammer (1872–1945)* (Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 2004).

³⁷ Lásd például Franz Brendel 1859-es beszédében kifejtett, nacionalista történelmi koncepcióját az úgynevezett Új Német Iskoláról: „Zur Anbahnung einer Verständigung”, *Neue Zeitschrift für Musik* 50 (10. Juni 1859), 265–273. Vö. Richard Taruskin, „Nationalism”, in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. by Stanley Sadie (Oxford: Oxford University Press, 2001), vol. 17, 692.

³⁸ Ehhez lásd: *Liszt und die Neudeutsche Schule*, hrsg. von Detlef Altenburg (Laaber: Laaber Verlag, 2006). Vö. Lisztnek a Goethe-alapítványra vonatkozó tervével: *Franz Liszt: Sämtliche Schriften*, Bd. 3: *Die Goethe-Stiftung – De la fondation Goethe*, hrsg. von Detlef Altenburg (Wiesbaden: Breitkopf & Härtel, 1997).

³⁹ Vö. Franz Brendel, *Geschichte der Musik in Italien, Deutschland und Frankreich. Von den ersten christlichen Zeiten bis auf die Gegenwart* (Leipzig: Matthes, 4¹⁸⁶⁷ [1852]), 638.

Cadenza ad libitum

ai - - mez di-saient el - les.

p dolce

1. kotta: *Comment disaient-ils* (1844), 85–88. ütem

(1801–1863)⁴⁰ számára komponált, aki a párizsi Théâtre-Italien (1816–1825), Opéra (1825–1835) és Opéra-Comique (1836–1841)⁴¹ ünnepelt koloratúrszopránja volt, s mindenekelőtt florid énekstílusáról volt híres.⁴²

Mindez arra figyelmeztet, hogy félrevezető és veszélyes Liszt tevékenységének egyoldalú, kizárólag nemzeti nézőpontot tükröző bemutatása, valamint arra, hogy a Liszt-kutatás nem lehet pusztán Liszt-filológia; a zeneszerző életművének és működésének történelmi és zenetörténeti kontextusát figyelmen kívül hagyva műveinek igen fontos, a szövegkritikai megközelítéssel egyenértékű aspektusa marad feltáratlan.

4. Revíziók és eltérő műalakok

Liszt nemzeti identitásaihoz és dalainak „nemzeti jellegéhez” hasonlóan vokális kompozícióinak különféle műalakjait és revízióit sem lehet egyoldalúan interpretálni. Míg a korábbi szekunder irodalom rendszerint egy-egy tényezőre vezette vissza az átdolgozások létét, addig az átdolgozások és eltérő műalakok néhány jellegzetes típusának áttekintéséből kiderül, hogy e tényezők mindegyike szerepet játszhatott a dalok átdolgozásában, ugyanakkor további motívumok is.

⁴⁰ Lásd Liszt Emilie Merian-Genastnak írt, 1860. július 24-én kelt levelét: Klára Hamburger, „Franz Liszts Briefe an Emilie Merian-Genast aus den Beständen des Goethe- und Schiller-Archivs, Weimar, Teil 1”, *Studia Musicologica* 48/3–4 (September 2007), 373.

⁴¹ Philip Robinson, „Cinti-Damoreau, Laure (Cinthie)”, in *The New Grove*, vol. 5, 863.

⁴² Austin Caswell, „Mme Cinti-Damoreau and the Embellishment of Italian Opera in Paris: 1820–1845”, *Journal of the American Musicological Society* 28/3 (1975), 459–492. Vö. *Méthode de chant composée pour ses classes du Conservatoire par Mme. Cinti-Damoreau* című, 1849-ben kiadott tankönyvével, amely a 19. századi olasz opera előadói gyakorlatának fontos forrása.

Bewegt
dolce legato (lispelnd)

Am Rhein im schö - nen Stro - -

me da spie - gelt sich in den Wel - len

2. kotta: *Am Rhein im schönen Strome* (1843), 1–11. ütem

Mint a Liszt korai dalainak zongorakíséretén (2–3. kotta) és énekszólamán (4–5. kotta) eszközölt technikai könnyítések, a művek zenei formájának és szövegisméltései-nek rövidítései⁴³ tanúsítják, a zeneszerző nem egy esetben valóban javított dalain. Liszt 1850 utáni megnyilatkozásaiból,⁴⁴ illetve a dalait recenzeáló Louis Köhlerrel folytatott

⁴³ Vö. például a *Die Loreley* 1843-ban, illetve 1856-ban és 1860-ban kiadott verzióit, vagy például az *Oh! quand je dors* 1844-ben, illetve 1860-ban kiadott változatát.

⁴⁴ Lásd Liszt Bettine von Brentanónak írott, 1853. április 3-án kelt levelét: Friedrich Schnapp, „Unbekannte Briefe Franz Liszts zum 40. Todestag des Meisters veröffentlicht”, *Die Musik* 18/10 (Juli 1926), 721–722.; Liszt kiadójának, Heinrich Schlesingernek írott, 1855. december 18-án kelt levelét: *Liszt Letters in the Library of Congress*, ed. by Michael Short (New York: Pendragon, 2003), 308–309. Vö. Albert Gutmann visszaemlékezéseivel: *Aus dem Wiener Musikleben. Künstler-Erinnerungen* (Wien: Gutmann, 1914), 51.

Ruhig bewegt
legato

2 Pedale

mf

Am Rhein im schö - nen Stro - me,

* Fina *

3. kotta: *Am Rhein im schönen Strome* (1856/1860), 1–6. ütem

levelezéséből⁴⁵ vett részletek arra utalnak, hogy Searle, Sams és Johnson értelmezésével összhangban, Arnold interpretációjával ellentétben Liszt utóbb maga is elismerte e korai műveinek kompozíciós fogyatékoságait, és weimari alkotóperiódusából visszatekintve maga is érvénytelennek tekintette 1840-es évekbeli daltermését, elégedetlen volt annak színvonalával.⁴⁶ Ez némiképp megkérdőjelezi a Liszt dalait védelmükbe vevő, apologetikus írások létjogosultságát, s az olyan szerzők állítását is, akik a 19. századi német dal klasszikusaival igyekeznek egy sorba állítani Liszt vokális kompozícióit.

Ugyanakkor az is tény, hogy – mint a komponista egy-egy dalának alternatív változatai vagy egyazon költemény eltérő megzenésítései példázzák – Liszt valóban pluralista gondolkodású zeneszerző volt. Például a *S'il est un charmant gazon* az 1860-as kiadás szerint befejeződik tonikai akkorddal, de akár nyitva is maradhat, a domináns szeptimakkordon (lásd a „Fine” szót a 6. kottán), mint egy schumanni töredék. A *Freudvoll of leidvoll* két teljesen különböző megzenésítése pedig egyszerre jelent meg, ugyanabban a kiadásban (vö. a 7. és 8. kottát).

Mint a Liszt-dalok különféle hangfajra szánt fekvésváltozatai, valamint zongorás megfogalmazásai és zenekarkíséretes átdolgozásai tanúsítják, egy-egy előadó szemé-

⁴⁵ Lásd például: *Franz Liszt's Briefe*, hrsg. von La Mara, Bd. I (Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1893), 141–142.

⁴⁶ Lásd 1877-es műjegyzékét, amelyben *expressis verbis* megtagadta dalainak korai verzióit: *Thematisches Verzeichniss der Werke, Bearbeitungen und Transcriptionen von F. Liszt. Neue vervollständigte Ausgabe* (Leipzig: Breitkopf & Härtel, [1877], lemezszám: 14 373), 113.

fior bel - la, bel - la'ima - gi-ne d'un fior.

ad libitum

come prima

4. kotta: *Angiolin dal biondo crin* (1843), 50–52. ütem

fior, bel - la'i - ma - - gi-ne d'un fior.

ppp

5. kotta: *Angiolin dal biondo crin* (1860), 50–53. ütem

dolce

Rea Rea Rea Rea

Fine

pp

6. kotta: *A S'il est un charmant gazon* alternatív befejezésváltozatai (1860)

lye, egy-egy előadási lehetőség nem kevésbé fontos szerepet játszott bizonyos műalakok megszületésében, mint a korai dalok kompozíciós fogyatékoságai, a német nyelvű dalműfaj bizonyos illemszabályainak figyelmen kívül hagyása. A *Freudvoll und leidvoll* első megzenésítésének 1860-ban megjelent, mezzoszoprán hangra szánt vál-

[Quasi allegretto]

Freud - voll und leid - voll, ge-dan - - - ken-voll sein,

7. kotta: *Freudvoll und leidvoll*, 1. megzenésítés, 1. megfogalmazás (1848), 17–23. ütem

[Allegro appassionato, agitato assai]

Freud - voll und leid - - - -

voll, ge - dan - - - - ken - voll sein,

8. kotta: *Freudvoll und leidvoll*, 2. megzenésítés (1848), 14–20. ütem

[Andantino]
dolce

Freud - voll und leid - voll, ge - dan - ken - voll sein,

pp

Cea Cea Cea Cea *

9. kotta: *Freudvoll und leidvoll*,
1. megjelenítés, 2. megfogalmazás (1860), 5–8. ütem

tozata nem egyszerűen a szoprán verzió transzpozíciója, hanem egyes helyeken kissé eltérő, a másféle hangfaj különböző adottságainak megfelelően (vö. a 10–11. kottát).

Liszt levelezésének tanúsága szerint a *Die Loreley* és a *Mignons Lied* zenekari dalváltozata egyaránt Emilie Merian-Genast számára készült.⁴⁷ A zeneszerző saját dalaiból készült zongoraátiratainak többsége virtuóz korszakára datálható; ezek igen hasonlók Schubert-dalátirataihoz, például a szóló bal kézre hangszerelt letét (vö. a 12. és 13. kottát) és a variációs elv alkalmazásában.

Liszt számára a témátranszformáció (vö. a 7. és 9. kottát) nem csupán szimfonikus költeményeinek és programszimfóniáinak kompozíciós módszere volt, hanem egyszerűsített dalrevíziós módszer is. E kompozíciós technika dalainak revíziós folyamatában történő alkalmazása Liszt zeneszerzői gondolkodásának néhány jellegzetes vonására világít rá. Kompozíciós tevékenységében a variációs elv központi szerepet játszott; jellemző ugyanakkor, hogy elsősorban a variációnak a téma karakterét megváltoztató metrikai átalakításán, valamint a hangszín, faktúra és kísérettípus megváltoztatásán, illetve a dalstrófák tonális variálásán alapuló típusához vonzódott – miközben a dallamot többnyire változatlanul tartotta meg, mintegy *cantus firmus*ként kezelve azt. Mint a dalrevíziók elemzése tanúsítják, Liszt szimfonikus műveinek jellegzetes formaalkotó princípiuma olyan műfajbéli alkotásaiban is jelentős szerepet játszott, amelyek nem képezik részét a német szimfonikus hagyománynak. Vagyis a témátranszformáció

⁴⁷ Hamburger, „Franz Liszts Briefe an Emilie Merian-Genast”, 386. Mindkét zenekari dal a lipcsei Kahnt kiadónál jelent meg 1863-ban.

him mel hoch jauchzend, zum To - de be - trübt,

accelerando

poco rallentando

Lea * Lea * Lea * Lea *

10. kotta: *Freudvoll und leidvoll*, első megzenesítés,
szoprán verzió (1860), 14–18. ütem

him mel hoch jauch zend, zum To - de be - trübt,

accelerando

Lea * Lea * Lea * Lea *

11. kotta: *Freudvoll und leidvoll*, első megzenesítés,
mezzoszoprán verzió (1860), 14–18. ütem

dolce con sentimento

L'accompagnamento sempre p

12. kotta: *Angiolin dal biondo crin*,
szóló zongorára írt változat (1846), 6–8. ütem

espress. il canto

p

Lea * Lea * Lea * Lea * Lea * Lea *

13. kotta: Schubert–Liszt, *Lob der Tränen* (1837), 6–8. ütem

technikája – Dahlhaus⁴⁸ feltételezésével ellentétben, Hansen⁴⁹ és Batta⁵⁰ téziseivel összhangban – nem annyira egy speciálisan a szimfonikus műfajra jellemző kompozíciós kihívásra adott válasz, hanem Liszt szimfonikus költeményeiben és szimfóniáiban mintegy adaptálta bevett eljárását, melyet improvizáció és komponálás során fiatalabb éveiben, illetve más műfajokban is alkalmazott.

5. Ciklus és gyűjtemény

Szintén érdekes megvizsgálni a *Gesammelte Lieder* I–IV. füzetének és előfutárainak rendjét a 19. századi dalciklus kontextusában, abból a szempontból, hogy megfigyelhető-e a dalok tudatos elrendezése, illetve ciklusjellegére utaló jelek. Mint többek között a *Müllerlieder* című Schubert-dalátiratok ciklikus elrendezésének példáján bemutattam, Liszt vonzódott a tételek attacca-kapcsolásához.⁵¹ Liszt Schiller-dalainak elemzése azt mutatja, hogy dalciklust komponálva is a beethoveni hagyományhoz kapcsolódó, lekerekítő zárlattal végződő attacca-formát alkotott. E ciklus három darabja (*Der Fischerknabe*, *Der Hirt*, *Der Alpenjäger*), melynek szövegét Schiller történelmi drámájának, a *Tell Vilmosnak* kezdetéről vette a zeneszerző, megszakítás nélkül követi egymást. A második és harmadik dalt megkomponált átvezetés köti össze, a *Der Alpenjäger* végén pedig az első és a második dal témái térnek vissza (14–15. kotta), legalábbis az 1848-as megfogalmazásban. Az 1860-ban kiadott, revideált változatban azonban a zeneszerző elhagyta a tematikus repríz.

A Schiller-ciklus azonban inkább kivételnek számít Liszt dal-œuvre-jében. 1840-es években kiadott dal-opuszainak többsége mindenféle tekintetben igen tarka gyűjtemény: egymástól függetlenül, különböző indítástól keletkezett dalokból áll, s a szerzők személyét, az énekes hangfaját, a versek irodalmi rangját illetően, sőt esetenként nyelvi szempontból is heterogén gyűjtemény. A *Gesammelte Lieder* első négy füzetét összeállítva, korábbi dalait megrostálva és a költők személye szerint új rendbe állítva Liszt 1840-es évekbeli dalgyűjteményeinél rendezettebb kiadványt hozott létre. Azonban a beethoveni örökség jegyében ciklust alkotó Schiller-daloktól eltérően a gyűjteményes kiadás I., III. és IV. füzete esetében inkább gyűjteményről beszélhetünk, mintsem ciklusról. A *Gesammelte Lieder* keletkezéstörténetéhez kapcsolódó dokumen-

⁴⁸ Carl Dahlhaus, „Liszt’s Idee des Symphonischen”, in *Liszt-Studien*, Bd. 2: *Referate des 2. Europäischen Liszt-Symposiums, Eisenstadt 1978*, hrsg. von Serge Gut (München–Salzburg: Katzschler, 1981), 36–42.

⁴⁹ Bernard Hansen, *Variationen und Varianten in den musikalischen Werken Franz Liszts* (Diss., Universität Hamburg, 1959).

⁵⁰ Batta András, *Az improvizációtól a szimfonikus költeményig* (PhD diss., Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, Budapest, 1987).

⁵¹ A hat szöveg nélküli dalból álló ciklus tonálisan zárt egészet alkot, melyben a két közbülső dal (a *Der Jäger* és a *Die böse Farbe*) attacca követi egymást, scherzo-formát alkotva, *maggiore* trióval.

18

dol. ma marcato

p trem.

das grü - - - nen - - de Feld,

rit. espressivo

Ossia

das grü - nen - de Feld, das grü - nen - de

das grü - nen - de

molto dim.

segundo il canto riten.

Ossia

p dolce

riten.

14. kotta: Liszt, *Der Alpenjäger* (1848), a *Der Hirt* tematikus repríze

tumokból ugyanakkor kitűnik, milyen sokat vesződött Liszt dalainak elrendezésével, s hogy milyen hosszú vajúrást követően került sor végül 1860-ban az összegyűjtött dalok megjelenésére.⁵²

⁵² Lásd többek között *Ich möchte hingehn* című dalának autográf kéziratát (D-WRgs 60/D 38), melyre feljegyezte a gyűjteményes dalkiadás tervezett sorrendjének egy változatát: „Reihe[n] Folge / 1 Vergiftet – / Du bist wie eine Blume / 2 Anfangs – / 3 Kling leise / 4 Morgens steh / 5 / 6 } Fichtenbaum / 7 Ihr Auge / 8 Charlotte ? [=Was Liebe sei, poem by Charlotte von Hagn] / 9 Comment disaentils / 10 O [quand je dors] / 10 Amaranthe [=Es muss ein Wunderbares sein, Oskar von Redwitz Amaranthe című eposzából] / 11 Es rauschen die Winde / 12 Schweben / 13 Väter Gruft / 14 Wo weit er / 15 10 O quand je dors / 16 11 S’il est un charm[ant] / 17 Laßt mich ruhen / 18 in Liebeslust – / 19 – Ich möchte hingehn”. A dalcímek itt azonban még nem költők szerint vannak rendezve.

Feld.

come primo

9

cresc.

passionato

dolce legg.

loco

dim.

pp

ppp

15. kotta: Liszt, *Der Alpenjäger* (1848), a *Der Fischerknabe* tematikus repríze

Függelék

A disszertációban vizsgált dalkiadványok tartalma a zenei források felsorolásával⁵³

A) Buch der Lieder. Gedichte von Goethe, Heine, Victor Hugo etc. mit Begleitung des Pianoforte ... I [megjelent: 1843]. Ihrer königlichen Hoheit der Frau Prinzessin von Preußen in ehrfurchtsvoller Huldigung gewidmet.

1. (R 591a, S 273i, LW N5/1): **Die Lore Ley für Mezzo-Sopran oder Tenor-Baryton** (Heinrich Heine). 1. vokális megfogalmazás, G-dúr, 149 ütem. GA: –. • *Sorozatterv* a Lichnowsky-vázlatkönyvben (D-WRgs 60/N 8, 7. old.). • *Vázlat* a Lichnowsky-vázlatkönyvben (D-WRgs 60/N 8, 9. old.). • A dal autográf *fogalmazványa* Marie d'Agoult-nak szóló ajánlással (D-WRgs 60/D 97). • Az énekszólám autográf *tisztázata* (F-Pn Ms. 176). • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Liszt 1843. március 18-án kelt, Heinrich Schlesingerhez írt levelének tanúsága szerint a dalból metszőpéldányként nem használt *kopistamásolatok* is készültek;⁵⁴ ezek azonban nem maradtak fenn. • Autográf *korrektúralap* a metszőpéldányhoz Liszt Heinrich Schlesingernek írt, keltezetlen levelében (US-Wc, General Collection).⁵⁵ Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn.⁵⁶ • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2822) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 1). → **F**), **1.** → **I**), **1.**

2, 2bis. (R 567a, S 272i, LW N3/1): **Am [sic] Rhein für Mezzo-Sopran oder Tenor-Baryton** (Heinrich Heine). 1. vokális megfogalmazás, E-dúr, $\frac{3}{8}$, 83 ütem; a zongorakíséret kétféle változatban, tizenhatodos (2) vagy nyolcadtriolás figurációval (2bis); GA VII/1, 20–29. • *Sorozatterv* a Lichnowsky-vázlatkönyvben (D-WRgs 60/N 8, 7. old.). • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metszőpéldányának* holléte ismeretlen; a Stargardt aukciós katalógus (Stargardt Kat., March 1983, no. 628) leírása

⁵³ A következő rövidítéseket használom: A-Wn=Österreichische Nationalbibliothek, Wien; D-BHrwa=Nationalarchiv der Richard-Wagner-Stiftung, Bayreuth; D-Bsb=Staatsbibliothek zu Berlin. Preußischer Kulturbesitz, Musikabteilung mit Mendelssohn-Archiv; D-DÜhh=Heinrich-Heine-Institut, Düsseldorf; D-WRgs=Stiftung Weimarer Klassik, Goethe- und Schiller-Archiv, Weimar; D-Mbs=Bayerische Staatsbibliothek, München; D-WRz=Stiftung Weimarer Klassik, Herzogin Anna Amalia Bibliothek, Weimar; F-Pn=Bibliothèque Nationale de France, Paris; H-BI=Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest; NL-DHk=Koninklijke Bibliotheek, Den Haag; US-NYpm=The Pierpont Morgan Library, New York; US-Wc=The Library of Congress, Washington.

⁵⁴ „A la fin du mois je serai à Varsovie. Vous m’y enverrez [...] les épreuves de *Lore Ley*, (je n’en ai plus de copie, mais vous en avez gardé une exacte d’après celle de Costa) [...] *Mignon’s Lied*, et *Angiolin dal biondo crin*.” Short, *Liszt Letters*, 263.

⁵⁵ „Eine Erleichterung in der Singstimmen [sic] in der Lore Ley welche Sie auf meiner letzten Seite drucken [sic] sollen.” Short, *Liszt Letters*, 25 és 265.

⁵⁶ „Graf Soloman ist so gütig Ihnen die Correcturen zu überbringen. *Kullak* oder Krüger müßen durchaus die letzte Correctur *sehr* genau noch revisiren. Die Lore Ley insbesondere ist äusserst fehlerhaft [...]” Short, *Liszt Letters*, 264.

szerint ez egy kopistamásolat, melybe Liszt maga írta be a nyolcadtriolás kíséretet. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2826) Liszt *Handexemplarjában*, az 1856-os megfogalmazáshoz tartozó, saját kezű javításaival (D-WRz L 842/Koll. 1). → **F), 2.** → **I), 2.**

3. (R 592a, S 275i, LW N8/1): **Mignon's Lied. ... Für Mezzo-Sopran oder Tenor** (Johann Wolfgang Goethe). 1. vokális megfogalmazás, Fisz-dúr, $\frac{4}{4}$, 103 ütem; GA: –. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metszőpéldánya*, ismeretlen kopista másolata Liszt saját kezű javításaival. (US-NYpm Cary 552). • Ismeretlen kopista *tisztázata* a metszőpéldány alapján, egy másik ismeretlen kopista javításaival. (D-WRgs 60/D 7c). • Az első kiadás *korrektúralevonata* Liszt saját kezű javításaival. (US-NYpm PMC 202). • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2823) Liszt *Handexemplarjában*, a második vokális megfogalmazáshoz tartozó autográf javításaival (D-WRz L 842/Koll. 1). → **F), 3, 3bis.** → **G), 1, 1bis.**

4. (R 594a, S 278i, LW N9/1): **Der König von Thule für Mezzo-Sopran oder Tenor-Baryton** (Johann Wolfgang Goethe). 1. vokális megfogalmazás, f-moll, 95 ütem; GA: –. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2825) Liszt *Handexemplarjában*, a második vokális megfogalmazáshoz tartozó autográf javításaival (D-WRz L 842/Koll. 1). → **F), 4.** → **G), 2.**

5. (R 568a, S 279i, LW N10/1): **Der du von dem Himmel bist für Mezzo-Sopran oder Tenor-Baryton** (Johann Wolfgang Goethe). 1. vokális megfogalmazás, E-dúr, $\frac{3}{4}$, 67 ütem; GA: VII/1, 30–35. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2827) Liszt *Handexemplarjában*, a második vokális megfogalmazáshoz tartozó autográf javításaival (D-WRz L 842/Koll. 1). → **F), 5.** → **G), 3.**

6. (R 593a, S 269i, LW N1/1): **Angiolin dal biondo crin. Englein du mit blondem Haar. Romanza per Tenore** (Cesare Bocella). 1. vokális megfogalmazás, A-dúr, 59 ütem, német fordítás: Philipp Kaufmann; GA: –. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az énekszólam kezdetét tartalmazó, autográf *albumlap*, Friedrich Schmezer tenoristának szóló ajánlással (US-NYpm Cary 570). • Ismeretlen kopista *tisztázata* Liszt saját kezű javításaival. Feltehetően a zeneszerző fogalmazványa alapján készült. A német fordítás szövege nem azonos sem Kaufmann, sem Peter Cornelius változatával (D-WRgs 60/D 46). • Az első kiadás *metszőpéldánya*, Gaetano Belloni tisztázata Liszt saját kezű javításaival (US-NYpm Cary 524). • Az első kiadás *korrektúralevonata* (US-NYpm Cary PMC 185). • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2824) Liszt *Handexemplarjában*, a második vokális megfogalmazáshoz tartozó autográf javításaival (D-WRz L 842/Koll. 1). → **F), 6, 6bis.**

B) Sechs Gedichte für Gesang von Liszt. Buch der Lieder. Band II. Poésies lyriques pour une voix avec accompagnement de piano [megjelent: 1844].

1. (R 569a, S 282i, LW N11/1): **Oh! quand je dors – O wenn ich schlaf ... Sopran oder Tenor** (Victor Hugo). 1. vokális megfogalmazás, E-dúr, 104 ütem, német fordítás: Philipp Kaufmann; GA VII/1, 36–41. • *Vázlat* Liszt Lichnowsky-vázlatkönyvében (D-WRgs 60/N 8, 9. old.). • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metszőpéldánya*, Gaetano Belloni tisztázata Liszt saját kezű javításaival (US-Wc Heineman Waters Collection). • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn.⁵⁷ • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2915) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz, L 842/Koll. 2). → **J), 2.**

2. (R 570a, S 276i, LW N12/1): **Comment disaient-ils – Wie flieh'n, sprachen Sie ... Sopran oder Tenor** (Victor Hugo). 1. vokális megfogalmazás, gisz-moll, 90 ütem, német fordítás: Philipp Kaufmann; GA VII/1, 42–46. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn (lásd az 57. lábjegyzetet). • Az énekszólam autográf *tisztázata* francia és német szöveggel (NL-DHk 135 F14) vélhetőleg az elveszett *metszőpéldány* alapján készül. • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2916) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz, L 842/Koll. 2). → **J), 1.**

3. (R 571a, S 283i, LW N24/1): **Enfant! si j'étais roi – Mein Kind wär ich ein König ... Sopran oder Tenor** (Victor Hugo). 1. vokális megfogalmazás, Asz-dúr, $\frac{3}{4}$, 84 ütem, német fordítás: Philipp Kaufmann; GA VII/1, 47–52. • A mű töredékes autográf *fogalmazványa* (D-WRgs 60/D 65). • Az első kiadás *metszőpéldánya* (US-Wc Heineman Waters Collection). • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn (lásd az 57. lábjegyzetet). • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2917) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 2). → **J), 4.**

4. (R 572a, S 284i, LW N25/1): **S'il est un charmant gazon – Ist ein Ort, den lieblich grün ... Sopran oder Tenor** (Victor Hugo). 1. vokális megfogalmazás, Asz-dúr, 70 ütem, német fordítás: Philipp Kaufmann; GA VII/1, 53–59. • Liszt autográf *fogalmazványa* (F-Pn W6, 61). • Autográf *tisztázat*, 17 ütemnyi töredék francia és német szöveggel. Valószínűleg *korrektúralap* az első kiadás elveszett *metszőpéldányához* (D-Bsb KHM 2708). • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn (lásd az 57. lábjegyzetet). • Az *első kiadás* egy péld-

⁵⁷ Lásd Liszt 1843. december 26-i keltezésű, Heinrich Schlesingernek írt levelét: „Vous avez reçu par Schott sans doute les épreuves corrigé[e]s des 6 Mélodies françaises. [...] vous me ferez un véritable plaisir en m'envoyant à mon adresse de Weymar [...] des 6 autres mélodies dont le titre en France, en supposant que Maurice veuille les graver devra être celui de Poésies lyriques / Texte Victor Hugo Musique F. Liszt” Short, *Liszt Letters*, 267.

dánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2918) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 2). → **J), 3.**

5. (R 573, S 285, LW N26): **La tombe et la rose – Das Grab und die Rose. La tombe dit à la rose – Das Grab sprach, es sprach zur Rose ... Sopran oder Tenor** (Victor Hugo). Német fordítás: Philipp Kaufmann; GA VII/1, 60–63. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metezőpéldánya* (US-Wc Heineman Waters Collection). • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn (lásd az 57. lábjegyzetet). • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2919) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 2).

6. (R 574, S 286, LW N27): **Gastibelza. Bolero ... pour voix de Basso** (Victor Hugo). Német fordítás: Philipp Kaufmann; GA VII/64–79. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metezőpéldánya* (US-Wc Heineman Waters Collection). • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn (lásd az 57. lábjegyzetet). • Az *első kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2920) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 2).

C) Sechs Lieder für eine Singstimme mit Pianoforte-Begleitung [megjelent: 1844]. Ihrer königlichen Hoheit der Frau Erbgroßherzogin von Sachsen-Weimar-Eisenach Prinzessin der Niederlande in tiefster Ehrfurcht gewidmet.

1. (R 607, S 287ii, LW N19): **Du bist wie eine Blume** (Heinrich Heine). 1. megfogalmazás, A-dúr, 42 ütem; GA: –; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 31–32. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • A dal Fisz-dúr hangnemű autográf *fogalmazványa* (D-Ff 15.100). • Az első kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Köln: Eck & Co., lemezszám nélkül) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 3). → **I), 4, 4bis.**

2. (R 575a, S 288, LW N7/1): **Dichter, was Liebe sei** (Charlotte von Hagn). 1. megfogalmazás, A-dúr, 25 ütem; GA VII/1, 80–81; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 33–34. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • A dal autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • A dal *tisztázata* Evdokija Rosztopcsina albumában; feltehetően Liszt elveszett fogalmazványa alapján készülhetett. Az album jelenlegi holléte ismeretlen; 1984-ben Luigi Ferdinando Tagliavini tulajdonában volt.⁵⁸ • Az első kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt

⁵⁸ Lásd Luigi Ferdinando Tagliavini, „La prima versione d’un lied di Liszt in una fonte sinora sconosciuta: l’album musicale della poetessa russa Evdokija Rostopčina”, *Rivista Italiana di Musicologia* 19 (1984), 277–297.

fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Köln: Eck & Co., lemezszám nélkül) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 3).

3. (R 608, S 289i, LW N29): **Vergiftet sind meine Lieder!** (Heinrich Heine). 1. megfogalmazás, cisz-moll, 25 ütem; GA: –; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 35–36. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • Liszt autográf *fogalmazványa* (D-WRgs 60/D 85). • Az első kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Köln: Eck & Co., lemezszám nélkül) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 3). → **I**, **3**, **3bis**.

4. (R 576a, S 290i, LW N16/1): **Morgens steh' ich auf** (Heinrich Heine). 1. megfogalmazás, A-dúr, 40 ütem; GA VII/1, 82–83; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 37–38. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • A dal autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Köln: Eck & Co., lemezszám nélkül) Liszt *Handexemplarjában*, a zeneszerzőnek a második megfogalmazáshoz tartozó autográf javításaival (D-WRz L 842/Koll. 3). → **I**, **6**.

5. (R 577a, S 291i, LW N17/1): **Die todte Nachtigall** (Philipp Kaufmann). 1. megfogalmazás, fisz-moll, 86 ütem; GA VII/1, 84–88; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 39–42. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • A dal autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Köln: Eck & Co., lemezszám nélkül) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 3).

6. (R 625, S 277i, LW N21): **Bist du** (Elim Petrovits Metschersky). 1. megfogalmazás, A-dúr, 79 ütem; GA: –; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 43–46. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • A dal autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Köln: Eck & Co., lemezszám nélkül) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 3).

D–E) Schiller und Göthe. [sic] Lieder [megjelent: 1848]. Ary Scheffer in innigster Verehrung und sympathischer Bewunderung gewidmet.

D) 1–3. (R 582a, S 292i, LW N32/1): **Lieder aus Schiller's Wilhelm Tell ... für eine Singstimme mit Begleitung des Pianoforte. 1. Der Fischerknabe ... Tenore** (Friedrich Schiller). 1. megfogalmazás, Desz-dúr, 124 ütem; GA VII/1, 132–141. **2. Der Hirt ... Tenore** (Friedrich Schiller). 1. megfogalmazás, B-dúr, 114 ütem; GA VII/1, 142–148. **3. Der Alpenjäger ... Tenore** (Friedrich Schiller). 1. megfogalmazás, g-moll, $\frac{6}{8}$, 115 ütem; GA VII/1, 149–155. A dalciklus autográf *fogalmazványa* (D-WRgs 60/D 2). • Az első kiadás *metezőpéldánya*, Joachim Raff tisztázata Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 5). • Az első kiadás javítatlan *korrektúralevonata* (D-WRgs

60/D 1). • Az *első kiadás* egy példánya (Wien: Haslinger, lemezsám: T.H.10,566.a) Liszt *Handexemplarjában*, a zeneszerzőnek a 2. megfogalmazáshoz tartozó autográf javításával (D-WRz L 842/Koll. 4). • **H), 1–3.**

E) 3 Gedichte von Goethe.

1. (R 609a, S 297i, LW N34/1): **Wer nie sein Brod mit Thränen ass ... Mezzo Sopran** (Johann Wolfgang Goethe). Az 1. megzenésítés 1. megfogalmazása, e-moll, $\frac{3}{4}$, 84 ütem; GA: –; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 47–51. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • Liszt autográf *fogalmazványa* (D-WRgs 60/D 3). • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Wien: Haslinger, lemezsám: T.H.10,566.b) Liszt *Handexemplarjában*, a zeneszerzőnek a 2. megfogalmazáshoz tartozó autográf javításával (D-WRz L 842/Koll. 5). → **G), 5.**

2. (R 610a, S 306i, LW N46/1): **Über allen Gipfeln ist Ruh' ... Tenor oder Mezzo Sopran** (Johann Wolfgang Goethe). A dalmegzenésítés 1. megfogalmazása,⁵⁹ E-dúr, 47 ütem; GA: –; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 52–53. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Adolph Stahr *tisztázata*, vélhetőleg Liszt elveszett fogalmazványa alapján készült (D-WRgs 60/D 4). • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Wien: Haslinger, lemezsám: T.H.10,566.b) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 5). → **G), 6.**

3. (R 579a, S 280i, LW N23/1): **Lied aus Egmont. (Freudvoll und leidvoll) 1te Version. Mezzo Sopran** (Johann Wolfgang Goethe). Az 1. (?) megzenésítés 1. megfogalmazása Asz-dúr, $\frac{6}{8}$, 84 ütem; GA: –; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 54–57. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • Liszt autográf *fogalmazványa* (D-WRgs 60/D 87). • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Wien: Haslinger, lemezsám: T.H.10,566.b) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 5). → **G), 4, 4bis.**

4. (R 579b, S 280bis, LW N23/2): **Lied aus Egmont. (Freudvoll und leidvoll) 2te Version. Mezzo Sopran** (Johann Wolfgang Goethe). 2. (?) megzenésítés, E-dúr, $\frac{2}{4}$, 73 ütem; GA: –; *The Liszt Society Journal* 20 (1995), Music section, 58–61. [=az első kiadás javított fakszimiléje]. • A dal autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Wien: Haslinger, lemezsám: T.H.10,566.b) Liszt *Handexemplarjában* (D-WRz L 842/Koll. 5).

⁵⁹ Liszt kórusmüként is megzenésítette a költeményt.

F) Buch der Lieder I. Neue verbesserte Ausgabe [?megjelent 1856].

1. (R 591b, S 273ii, LW N4/2): **Die Lore Ley ... Für Mezzo Sopran** (Heinrich Heine). 2. vokális megfogalmazás, G-dúr, 131 ütem; GA: –. • Autográf *tisztázata* (D-WRgs 60/D 88). • August Conradi *tisztázata* (D-WRgs 60/D 43). • A javított kiadás *metszőpéldánya*, Joachim Raff *tisztázata* Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 89).⁶⁰ • A javított kiadás *korrektúralevonata* (D-WRgs 60/D 42). • A *javított kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2822). (D-WRz L 857).

2. (R 567b, S 272ii, LW N3/2): **Am [sic] Rhein. Au Rhin. Für Tenor** (Heinrich Heine). 2. vokális megfogalmazás, E-dúr, g , 56 ütem; GA VII/2, 37–40. • Az 1. vokális megfogalmazás *első kiadásának* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: 2826) Liszt *Handexemplarjában*, a 2. vokális megfogalmazáshoz tartozó javításaival (D-WRz L 842/Koll.1). • A 2. megfogalmazás autográf *tisztázata* (D-DÜhh 56.438). • August Conradi *tisztázata* előbbi forrás alapján (D-WRgs 60/D 43). • A javított kiadás *metszőpéldánya*, Joachim Raff *tisztázata* Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 89); lásd a 60. lábjegyzetet. • A javított kiadás *korrektúralevonata* (D-WRgs 60/D 44). • A *javított kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2826) (D-WRz L 859). → **A), 2.** → **I), 2.**

3, 3bis. (R 592b, S 275ii, LW N8/2): **Mignon. Für Mezzo Sopran / Für Alt** (Johann Wolfgang Goethe). A 2. vokális megfogalmazás kétféle fekvésváltozatban: mezzo-szoprán, illetve alt hangra. **3.** Mezzoszoprán változat, Fiszdúr, **C**, 102 ütem; GA VII/2, VII és 23–30. • Az 1. vokális megfogalmazás *első kiadásának* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2823) Liszt *Handexemplarjában*, a 2. vokális megfogalmazáshoz tartozó javításaival (D-WRz L 842/Koll.1). • Autográf *korrektúralap* az előbbi forráshoz (D-WRgs 60/D 90). • August Conradi *tisztázata*, nem teljes, a vége hiányzik (D-WRgs 60/D 43). • A javított kiadás *metszőpéldánya*, Joachim Raff másolata Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 89); lásd a 60. lábjegyzetet. • A javított kiadás *korrektúralevonata* (D-WRgs 60/D 7b). • A *javított kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2823) (H-BI LGy 430/Koll. 4). **3bis.** Alt változat, Eszdúr, **C**, 102 ütem; GA: –. • A javított kiadás *metszőpéldánya*, Joachim Raff másolata Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 7). • A javított kiadás *korrektúralevonata* (D-WRgs 60/D 7a). • A *javított kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2823.A) (D-WRz L 853). → **A), 3.** → **G), 1, 1bis.**

⁶⁰ Lásd Liszt 1855. december 18-án kelt, Heinrich Schlesingernek írt levelét: „Anbei, verehrter Freund, das Manuscript der 5 erste[n] Lieder welche ich Sie bitte *sobald als* möglich in einer 2ten Auflage (mit der Zusatz »von den [sic] Autor umgearbeitete und erleichterte Auflage« herauszugeben: – Das 6te (»Englein du mit blondem Haar[«]) send ich Ihnen in den nächsten Tagen, sobald Cornelius mit dem [sic] nöthigen Textabänderungen fertig ist.” Short, *Liszt Letters*, 308.

4. (R 594b, S 278ii, LW N9/2): **Der König von Thule. Le Roi de Thule für Mezzo-Sopran oder Tenor** (Johann Wolfgang Goethe). 2. vokális megfogalmazás, f-moll, 99 ütem; GA: –. • Az 1. vokális megfogalmazás *első kiadásának* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2825) Liszt *Handexemplarjában*, a 2. vokális megfogalmazáshoz tartozó javításaival (D-WRz L 842/Koll.1). • Feltételezem, hogy előbbi forráshoz is készültek kéziratok *korrektúralapok*,⁶¹ amelyek azonban nem maradtak fenn. • Vélhetőleg ebből a dalból is készült metszői kéziratként nem használt *tisztázat*; valószínűleg August Conradi tisztázatának (D-WRgs 60/D 43) része lehetett, azonban nem maradt fenn. • A javított kiadás *metszőpéldánya*, Joachim Raff másolata Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 89); lásd a 60. lábjegyzetet. • A javított kiadás *korrektúralevonata* (D-WRgs 60/D 45). • A *javított kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2827) (H-BI LGy 430/Koll. 4). → **A**, **4**. → **G**, **2**.

5. (R 567b, S 279ii, LW N10/2): **Der du von dem Himmel bist. Invocation für Mezzo-Sopran oder Tenor** (Johann Wolfgang Goethe). 2. vokális megfogalmazás, E-dúr, $\frac{3}{4}$, 53 ütem; GA VII/2, 47–50. • Az 1. vokális megfogalmazás *első kiadásának* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2827) Liszt *Handexemplarjában*, a 2. vokális megfogalmazáshoz tartozó autográf javításaival (D-WRz L 842/Koll.1). • Autográf *korrektúralap* az előbbi forráshoz (D-Bhrwa Hs 121 A/5). • Vélhetőleg ebből a dalból is készült metszői kéziratként nem használt *tisztázat*; valószínűleg August Conradi tisztázatának (D-WRgs 60/D 43) része lehetett, azonban nem maradt fenn. • A javított kiadás *metszőpéldánya*, Joachim Raff másolata Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 89); lásd a 60. lábjegyzetet. • A javított kiadás *korrektúralevonata* (D-WRgs 60/D 6a). • A *javított kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2827) (D-WRz L 856). → **A**, **5**. → **G**, **3**.

6, 6bis. (R 593b, S 269ii, LW N1/2): **Angiolin dal biondo crin. Englein du mit blondem Haar ... Romanza per Tenore e Piano ... per Mezzo-Soprano o Barytono** (Cesare Bocella). 2. vokális megfogalmazás kétféle fekvésváltozatban: tenor hangra, illetve mezzoszoprán vagy bariton hangra. **6.** Tenor fekvésváltozat, A-dúr, 56 ütem, német fordítás: Peter Cornelius; GA VII/2, 31–36. • Az 1. vokális megfogalmazás *első kiadásának* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2824) Liszt *Handexemplarjában*, a 2. vokális megfogalmazáshoz tartozó autográf javításaival (D-WRz L 842/Koll.1). • A javított kiadás *metszőpéldánya*, August Conradi másolata Liszt autográf javításaival, illetve Conradi német fordításának tisztázatával (D-WRgs 60/D 72). • A javított kiadás *korrektúralevonata* (D-WRgs 60/D 47). • A *javított kiadás* egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S. 2824) (D-WRz L 863). **6bis.** Mezzoszoprán vagy bariton fekvésváltozat, F-dúr, 57 ütem, német fordítás: Peter Cornelius;

⁶¹ Liszt *Handexemplarjában* olyan kéziratok betűk találhatók, amelyek különálló korrektúralapokra feljegyzett javítások beiktatására utalnak.

GA: –. • A Salvatore Marchesi számára írott F-dúr változat *fogalmazványa*. Kissé eltér a nyomtatásban megjelent változattól (Keio University, Tokió). • Liszt autográf *tisztázata* (D-WRgs 60/D 81). • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Berlin: Schlesinger, lemezszám: S.2824A) (H-BI LGy 430/Koll.1). → **A), 1.**

G–J) Franz Liszt's Gesammelte Lieder. In sechs Heften [első megjelenés: 1860].

G) Heft I.

1, 1bis. (R 592b, S 275ii, LW N8/2): **Mignon's Lied** (Johann Wolfgang Goethe). 3. megfogalmazás két változatban: mezzoszoprán, illetve alt hangra. **1.** Mezzoszoprán változat, Fiszdúr, 102 ütem; GA VII/2, 23–30. • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 1) (H-BI LGy 399/I). **1bis.** Alt változat, Eszdúr, 102 ütem; GA: –. • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 1) (H-BI LGy 399/I). → **A), 3.** → **F), 3, 3bis.**

2. (R 594b, S 278ii, LW N9/2): **Es war ein König in Thule. Mezzo Sopran** (Johann Wolfgang Goethe). 3. vokális megfogalmazás, f-moll, 98 ütem; GA VII/2, 41–46. • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 1) (H-BI LGy 399/I). → **A), 4.** → **F), 4.**

3. (R 568c, S 279iii, LW N10/3): **Der du von dem Himmel bist** (Johann Wolfgang Goethe). 4. (?) vokális megfogalmazás, E-dúr, **C**, 54 ütem; GA VII/2, 145–146. • [NB: Egy 3. (?) vokális megfogalmazás töredékét tartalmazó autográf kézirat (D-WRgs 60/D 6) funkciója nem világos. E forrás lehet egy terjedelmesebb autográf utólag eltávolított része, vagy egy különálló kézirathoz készült korrektúralap is]. • A *fogalmazvány* nem maradt fenn. • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 1) (H-BI LGy 399/I). → **A), 5.** → **F), 5.**

4, 4bis. (R 579c, S 280ii, LW N23/1/2): **Freudvoll und leidvoll** (Johann Wolfgang Goethe). Az 1. megzenésítés 3. megfogalmazása két változatban: mezzoszoprán vagy szoprán hangra. [NB: Az 1. megzenésítés kiadatlan 2. megfogalmazásának fogalmazványa nem maradt fenn. A dalnak ezt a változatát August Conradi *tisztázata* őrizte meg számunkra (D-WRgs 60/D 10), amely vélhetőleg az elveszett fogalmazvány alapján készült]. **4.** Mezzoszoprán változat, E-dúr, **C**, 37 ütem; GA: –. • Autográf *fogalmazvány* vagy Liszt által javított *tisztázat* az 1. megzenésítés 3. megfogalmazásának mezzoszoprán fekvésváltozatához nem maradt fenn. • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított

kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 1) (H-BI LGy 399/I). **4bis.** Szoprán változat, Asz-dúr, **C**, 37 ütem; GA VII/2, 66–67. • Az új változat autográf *tisztázata* (D-WRgs 60/D 9). • A javított kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A *javított kiadás* egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 1) (H-BI LGy 399/I). → **E**), **3**.

5. (R 609a, S 297ii, LW N34/1): **Wer nie sein Brod mit Thränen ass. Mezzo Sopran** (Johann Wolfgang Goethe). Az 1. megzenésítés 2. megfogalmazása, e-moll, $\frac{3}{4}$, 82 ütem; GA VII/2, 139–142. • Az 1. megzenésítés 1. megfogalmazása *első kiadásának* egy példánya (Wien: Haslinger, lemezszám: T.H.10,566.b.) Liszt *Handexemplarjában*, a 2. megfogalmazáshoz tartozó autográf javításaival (D-WRz L 842/Koll.5). • Autográf *korrektúralap* előbbi forráshoz (A-Wn Mus. Hs. 42.393). • A javított kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A *javított kiadás* egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 1) (H-BI LGy 399/I). → **E**), **1**.

6. (R 610b, S 306iii, LW N46/2): **Ueber allen Gipfeln ist Ruh'. Tenor oder Mezzo-Sopran** (Johann Wolfgang Goethe). A dalmegzenésítés 2. megfogalmazása (lásd az 59. lábjegyzetet), E-dúr, 44 ütem; GA VII/2, 143–144. • A javított kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A *javított kiadás* egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 1) (H-BI LGy 399/I). → **E**), **2**.

H) Heft II.

1–3. (R 582b, S 292ii, LW N 32/2): **1. Der Fischerknabe** (Friedrich Schiller). 2. megfogalmazás, Desz-dúr, 88 ütem; GA VII/2, 147–151. **2. Der Hirt** (Friedrich Schiller). 2. megfogalmazás, B-dúr, 89 ütem; GA VII/2, 152–155. **3. Der Alpen-Jäger** (Friedrich Schiller). 2. megfogalmazás, g-moll, **C**, 52 ütem; GA VII/2, 156–158. • Az 1. vokális megfogalmazás *első kiadásának* egy példánya (Wien: Haslinger, lemezszám: T.H.10,566.a.) Liszt *Handexemplarjában*, a 2. vokális megfogalmazáshoz tartozó autográf javításaival (D-WRz L 842/Koll.4). • A ciklus 2. megfogalmazásának autográf *tisztázata* (D-WRgs 60/D 80). • A javított kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A *javított kiadás* egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 2) (H-BI LGy 399/II). → **D**), **1–3**.

I) Heft III.

1. (R 591b, S 273iii, LW N5/2): **Die Loreley.** (Mezzo-Sopran oder Tenor) (Heinrich Heine). 3. vokális megfogalmazás, G-dúr, 131 (a javasolt rövidítéssel: 121) ütem; GA VII/2, 16–22. • A javított kiadás *metezőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A *javított kiadás* egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 3) (H-BI LGy 399/III).

2. (R 567b, S 272ii, LW N3/2): **Am [sic] Rhein im schönen Strome. (Tenor)** (Heinrich Heine). 2. vokális megfogalmazás, E-dúr, g , 56 ütem; GA VII/2, 37–40. • Az új kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az új kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 3) (H-BI LGy 399/III). → **A), 2.** → **F), 2.**

3, 3bis. (R 608, S 289iii és 289iii**bis**, LW N29): **Vergiftet sind meine Lieder** (Heinrich Heine). 2. megfogalmazás két fekvésváltozatban: tenor, illetve bariton hangra. **3.** Tenor fekvésváltozat, cisz-moll, zongora-előjáték nélkül, 36 ütem; GA VII/2, 135–136. • Az új megfogalmazás autográf *tisztázata* (D-WRgs 60/D 22). • August Conradi *tisztázata* (D-WRgs 60/D 21). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 3) (H-BI LGy 399/III). **3bis.** Bariton fekvésváltozat, gisz-moll, zongora-előjátékkal, 38 ütem; GA: –. • Az új megfogalmazás autográf *fogalmazványa* (D-WRgs 60/D 22). • August Conradi *tisztázata* (D-WRgs 60/D 21). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 3) (H-BI LGy 399/III). → **C), 3.**

4, 4bis. (R 607, S 287iv, LW N19): **Du bist wie eine Blume** (Heinrich Heine). 2. megfogalmazás két fekvésváltozatban: tenor hangra / bariton vagy mezzoszoprán hangra. **4.** Tenor fekvésváltozat, A-dúr, 45 ütem; GA VII/2, 133–134. • August Conradi *tisztázata* (D-WRgs 60/D 20b). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt; lemezszám: 3) (H-BI LGy 399/III). **4bis.** Bariton vagy mezzoszoprán fekvésváltozat, Fisz-dúr, 45 ütem; GA: –. • A végleges változattól kissé eltérő szövegű *tisztázat* (US-NYpm Cary 551). • Másik, autográf *tisztázat* a végleges megfogalmazástól kissé eltérő szöveggel (D-Mbs Mildeana). • August Conradi *tisztázata* előbbi forrás alapján, Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 20b). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • A javított kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • A javított kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • A javított kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 3) Eduard Liszt hagyatékából, a zeneszerző saját kezűleg bejegyzett előadási utasításaival (H-BI LGy 399/III). → **C), 1.**

5. (R 602, S 311iv, LW N48): **Anfangs wollt ich fast verzagen** (Heinrich Heine). [A hangfaj nincs meghatározva, a megjelölés egyszerűen: „Singstimme”] GA VII/2, 109–110. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Ismeretlen kopista *tisztázata* Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 24). • Joachim Raff *tisztázata* (D-WRgs 60/D 26). • Liszt autográf *tisztázata* (D-WRgs 60/D 23). • August Conradi *tisztázata* Liszt saját kezű javításaival (D-WRgs 60/D 25). • Lisztnek a D-WRgs 60/D

23 alapján készített, későbbi autográf *tisztázata* (D-BHrwa II/CH.4). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 3) (H-BI LGy 399/III).

6. (R 576b, S 290iii, LW N16/2): **Morgens steh ich auf und frage. Tenor und Baryton** (Heinrich Heine). 3. megfogalmazás, G-dúr, 46 ütem; GA VII/2, 137–138. • Az első megfogalmazás *első kiadásának* egy példánya (Eck & Co., Cologne; lemezszám nélkül) Liszt *Handexemplar*-jában, változtatásaival (D-WRz L 842/Koll. 3). • [NB: A kiadatlan 2. megfogalmazás fogalmazványa nem maradt fenn. Ezt a változatot egy August Conradi által készített *tisztázat* őrizte meg számunkra (D-WRgs 60/D 27)]. • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • Az új kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az új kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az új kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 3) (H-BI LGy 399/III). → C), 4.

7. (R 599a, S 309ii, LW N36/1): **Ein Fichtenbaum steht einsam** (Heinrich Heine). 1. (?) megzenésítés, c-moll, 58 ütem; GA VII/2, 90–92. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Joachim Raff *tisztázata* (D-WRgs 60/D 41). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 3) (H-BI LGy 399/III).

8. (R 599b, S 309bis, LW N36/2): **Ein Fichtenbaum steht einsam** (Heinrich Heine). 2. (?) megzenésítés, c-moll, 47 ütem; GA VII/2, 93–95. • Liszt autográf *fogalmazványa* nem maradt fenn. • Liszt autográf *tisztázata* (D-WRgs 60/D 84). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • Az első kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az első kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az *első kiadás* egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 3) (H-BI LGy 399/III).

J) Heft IV.

1. (R 570b, S 276iii, LW N12/2): **Comment disaient-ils. Sopran ou Tenor** (Victor Hugo). 2. megfogalmazás, gisz-moll, 88/89 ütem, a befejezés kétféle változatban; GA VII/2, 164–166. • A 2. megfogalmazás *fogalmazványa* (D-WRgs 60/D 54), Peter Cornelius saját kezűleg bejegyzett német szövegével. • August Conradi másolata Liszt javításával (D-WRgs 60/D 55). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • Az új kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az új kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az új kiadás egy példánya, kizárólag francia szöveggel (Leipzig:

Kahnt, lemezszám: 4) (H-BI LGy 399/IV). • Autográf *korrektúralap*, cadenza Lillie Hegermann-Lindencrone számára a dal befejezéséhez.⁶² → **B), 2.**

2. (R 569b, S 282ii, LW N11/2): **Oh! quand je dors – O komm' im Traum. Tenor** (Victor Hugo). 2. megfogalmazás, E-dúr, 93 ütem, német fordítás: Peter Cornelius; GA VII/2, 159–163. • A 2. megfogalmazás fogalmazványa (D-WRgs 60/D 56). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • Az új kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az új kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az új kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 4) (H-BI LGy 399/IV). → **B), 1.**

3. (R 572b, S 284iii, LW N25/2): **S'il est un charmant gazon – Gibt es wo einen Rasen Grün. Tenor** (Victor Hugo). • 3. megfogalmazás, Asz-dúr, 58 (az alternatív változatban: 56) ütem, német fordítás: Peter Cornelius; GA VII/2, 171–174. • [NB: A kiadatlan 2. megfogalmazás *fogalmazványa*: D-WRgs 60/D 59]. • A harmadik megfogalmazás *fogalmazványa* (D-WRgs 60/D 82). • A gyűjteményes kiadás *sorozatterve* (D-WRgs 60/D 38). • Az új kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az új kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az új kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 4) (H-BI LGy 399/IV). → **B), 4.**

4. (R 571b, S 283iii, LW N24/2): **Enfant si j'étais roi – Mein Kind, wär ich König. Tenor** (Victor Hugo). 2. megfogalmazás, Asz-dúr, **C**, 66 ütem; német fordítás: Peter Cornelius; GA VII/2, 167–170. • A 2. megfogalmazás *fogalmazványa* (D-WRgs 60/D 78). • Az új kiadás *metszőpéldánya* nem maradt fenn. • Az új kiadás *korrektúralevonata* nem maradt fenn. • Az új kiadás egy példánya (Leipzig: Kahnt, lemezszám: 4) (H-BI LGy 399/IV). → **B), 3.**

⁶² Néhány ütemnyi kiegészítés, melyet Liszt egy névjegykártyájának hátuljára jegyzett fel. E forrás jelenlegi holléte nem ismeretes; faksimiléjét ld. Lillie de Hegermann-Lindencrone, *The Sunny Side of Diplomatic Life, 1875–1912*, <<http://www.gutenberg.org/files/13955/13955-h/13955-h.htm>> (2007. július 18.)